

DEMOKRACIJA KAO TEMA SPOROVA IZMEĐU LENJINA I ROSE LUXEMBURG*

»Nikakva institucija, niti praksa, niti vjerovanje ne postoji, niti pada s teorijom koja se bilo kada nudi u njezinu potporu«. (Schumpeter, C-S-D, p. 249) Capitalism, Socialism, Democracy, Harper and Ron, 1962, str. 249.

». . . razumije se, nikome nije nikad ni na um padalo da poriče pravo partijskih publicista na kritiku . . . programa«. (Lenjin, O pravu nacija na samoopredjeljenje, Izabrana djela, tom II, »Kultura«, Zagreb, 1949, str. 277).

»Sloboda samo za pristalice vlade, samo za članove jedne partije — ma kako oni bili mnogobrojni — nije sloboda. Sloboda je uvijek sloboda za one koji drukčije misle«. (Rosa Luxemburg, Ruska revolucija, Politische Schriften III) Europäische Verlangsanstalt, Frankfurt a M. 1968, str. 134).

Citirao sam Schumpetera: ponajprije zato što njegov stav da teoretski iskaz sam po sebi ne može ništa izmijeniti u svom predmetu i sam potpisujem, i drugo, važnije od ovog, što Schumpeter pripada u one rijetke među ozbiljnijima koji pokušavaju **opovrgnuti** inherentnost veze između socijalizma i demokracije, inherentnost što je imam čast braniti. Schumpeter lijepo primjećuje da je logički nužna veza između socijalizma i demokracije, po prilici do ruske revolucije 1917, u sklopu međunarodnog socijalističkog pokreta bila prihvaćena kao **samorazumljiva**, te nitko nije imao potrebe ni pobude (a ne tek nikakve hrabrosti) da je pokušava opovrgnuti. Naime, socijalizam je u krugu socijalista onoga vremena bio **općeprihvaćeno** shvaćen kao dosljedno rješenje proturječja građanskog društva i kao **istinsko ozbiljenje** onih bitnih ideala jednakosti, slobode i bratstva koje je buržoazija u svom revolucionarnom **Sturm und Drangu** i zapisala na vlastitim zastavama. Nikom nije padalo na um da bi s obzirom na stupanj ozbiljenja onih ideala koji leže u temelju modernog liberalizma socijalizam padao ispod razine građanskoga društva. Ako se (kako izvještava Schumpeter) nakon »po prilici 1916.« inherentna veza između socijalizma i demokracije ne čini nedvosmislenom i neproblematičnom, moralo se nešto dogoditi što nas današnje pobuđuje da bilo dokazujemo tu vezu ili da je (kao i Schumpeter sam) poričemo u njezinoj logičkoj prinudivosti. To »nešto« bila je ruska revolucija, sa svojim porođajnim mukama i sa svojim nipošto jednostavnim, ni najmanje jednoznačno iskazivim

* Članak pročitan na Simpoziju 6. V 1970.

tokovima, uspjesima, stramputicama i padovima, od Lenjinova vremena do naših dana.

Upravo s obzirom na odnos prema ruskoj revoluciji i poglavito prema lenjinsko-boljševičkoj, realno-politički pobjedonosnoj varijanti njezina izvođenja 1917, međunarodni se socijalizam, kako je dobro poznato, konačno podijelio na »revolucionarno-proleterski« (komunistički) i na »reformističko-renegatski« (socijal-demokratski) dio. Nakon tog temeljnog rascjepa, koji u bitnom, barem što se Evrope tiče, traje do danas, nakon složene evolucije koju su suprotstavljene strane, međusobno se isključujući, optužujući i povremeno taktički mireći proživjele i preživjele **samorazumljivom** nije više veza između socijalizma i demokracije, nego ne samo liberali već i socijaldemokrati naših dana **samorazumljivom** smatraju vezu između komunizma i totalitarizma, kao antipodâ demokracije, a većina komunista današnjice **samorazumljivom** shvaća nužnu vezanost današnje socijaldemokracije za kapitalistički, eksploatatorski i imperijalistički poredak, te strogu ograničenost i uvjetovanost njezine socijalističnosti i demokratičnosti¹.

Ne samo u kontekstu još uvijek zbiljske podijeljenosti međusudnog socijalističkog pokreta nego i u kontekstu pokušaja da se inherentna povezanost socijalizma i demokracije teoretski rehabilitira stavovima Rose Luxemburg prema ruskoj revoluciji 1905. i 1917—18, te polemika između nje i Lenjina o problematici organizacije revolucionarne radničke stranke i o nacionalnom pitanju — prvorazredno su zanimljivi i poučni.

Teoretski stavovi i političke sudbine ta dva svijetla imena suvremenog revolucionarnog socijalističkog pokreta u mnogome su podudarna. Gotovo vršnjaci, rodivši se s pariskom komunom, oboje, dolazeći u evropski socijalistički pokret s područja ondašnjeg rus^kog carstva, oboje svim bićem do kraja odani stvari proleterske revolucije, za koju, napokon, svaki na svoj način, daju svoje živote, oboje u međunarodnom socijalizmu suborci na istom krilu fronta, najprije protiv revizionističkog reformizma, a zatim protiv skolastičke ortodoksije, socijalpatriotizma i pripadnog mu sudjelovanja socijalista u ratnim pohodima imperijalista -- sve nam to govori o udjelu na istoj zajedničkoj povijesnoj sudbini.

Neposrednije uz našu temu, i Lenjin i Luxemburgova djeca su vremena u kojem je **rasprava** među socijalističkim borcima, ma kako britka na riječima, bila uvijek rasprava među suborcima i sudrugovima; oni su suvremenici onog za kasnije i današnje pojmove idiličnog doba u kojem, kako ono reče Lenjin, »nikome nije padalo na pamet da poriče pravo partijskih publicista na kritiku programa« i pošto je on donešen. Za takve suborce i suvremenike demokracija je bila tekovina modernih političkih borbi, koju nitko ne može dovesti u pitanje a da se potpuno ne diskreditira kao socijalistički borac. Pa ma kakve se kritike na račun Lenjinove političke i organizacione prakse mogle sta-

¹ O poškama ruske revolucije s obzirom na odnos socijalizma i demokracije vidi izvrsnu studiju Wille Strelewicza: Die Russische Revolution und der Sozialismus, Verlag nach Dietz, 1956.

viti (a Rosa Luxemburg nije tu štedjela), ostaje i za izdanke suvremenog liberalizma mjerodavnim da politički sistem SSSR-a za Lenjinova života u bitnom nije raskinuo s demokracijom. Jezikom političke morfologije, naime, jedan politički sistem nije nedemoratski s istim tim što je jednostranački, ukoliko je stranka demokratski usmjerenavna. Za Lenjinova aktivnog političkog života barem su najviši forumi stranke i države (Kongres i CK, SOVNARKOM) odlučivali primjenom demokratskog postupka², pa je otud shvatljivo što su se pokušaji liberalizacije sovjetskog političkog sistema nakon Staljinove samostrahovlade mogli pozivati na Lenjinovu praksu i lenjinističkim legitimirati.

Kad bi se, tako na tragu podudarnih teoretskih uvida Lenjina i Luxemburgove, definirao odnos socijalizma i demokracije, relati toga odnosa nikako se ne bi mogli isključivati. Socijalizam je za njih značio dosljednu realizaciju načela moderne demokracije u područjima ekonomike, kulture i politike.

Ekonomski govoreći, socijalizam tako znači podružtvovljavanje sredstava za proizvodnju radi upotrebe modernih proizvodnih snaga na dobrobit masa. Iz aspekta **kulture** govoreći, socijalizam znači školovanje i samoosvjestavanje radnih masa koje ih čini podobnima da se koriste uvjetima i oruđima što ih stvara moderna znanost i tehnika za svestrano bogaćenje ljudske ličnosti i maksimalno razvijanje duhovnih sposobnosti i potencija pojedinca. **Politički** govoreći, socijalizam je vladavina radnih masa, neposredno sudjelovanje masa u usmjeravanju društvenih poslova, na način koji definitivno isključuje privilegije eksploatatorskih i parazitskih klasa i slojeva i stvaranje novih. Iz kojega se god aspekta pođe, socijalističko se ne može definirati bez demokratskog, socijalizam bez demokracije.

Ono u čemu su se Lenjin i Luxemburgova sporili prema tome nije bit socijalizma kao procesa i proizvoda masovnog narodnog stvaralaštva (Lenjin o sovjeticima), nego svrsishodnost praktičkih putova koji vode njegovu oživotvorenju, posebno u Rusiji.

Da bismo se podsjetili najvažnijih spornih tačaka, rezimirajmo osnovne elemente stajališta Rose Luxemburg prema ruskoj revoluciji.

Treba kazati da je Rosa Luxemburg, od svih socijalista koji su djelovali na evropskom Zapadu, pokazivala ne samo najveće zanimanje za rusku revoluciju već i, s obzirom na njezinu posredničku ulogu između evropskog Istoka i Zapada, **prirodno** najbolje poznavanje problematike te revolucije.

Godine 1904, nakon znamenitog (londonskog) II kongresa SDRP Rusije, polemizira Rosa s Lenjinovom knjigom »Korak naprijed, dva koraka natrag« i s Lenjinovim, kako ga ona naziva, ultracentralističkim stajalištem o organizaciji radničke stranke u Rusiji. Ona u svojoj kritici polazi od toga da je u socijalističkom pokretu primarna spontana inicijativa masa, a organizacija i taktika o njoj ovisni i po svojoj su **biti** konzervativni faktori. Izmišljati idealan model organi-

² Usp. J. R. von Salis: Weltgeschichte der neuesten Zeit O. Füssli Verlag, Zürich, 1955, Bd II.

zacije i univerzalnu taktiku, stoga, u pravilu znači gušiti izvornu inicijativu masa. U Rusiji se, pak, javlja osnovna neprilika utoliko jer nedostaju elementi spontane političke inicijative, što ih razvijeno građansko društvo prirodno danomice stimulira i oslobađa, pa je radnička stranka Rusije sama upućena na to da **umjetno**, tj. vlastitim djelovanjem »preskače« stepenice prirodne političke dinamike. Lenjina i njegovih sljedbenika, inzistiranje na savršenosti organizacije i taktike čini joj se po budućnost demokratsko-socijalističkog razvoja Rusije opasnim, a njegov model organizacije, sa svevlasnim Centralnim komitetom — ultra-centralističkim. U Lenjinovoj teoriji revolucionarne organizacije vidi Rosa očitovanje subjektivizma i voluntarizma, kao unutar ruske revolucionarne misli zakonito ponicanog antipoda carskom apsolutizmu.

Ruskoj revoluciji 1905. Rosa poklanja seriju napisa i ocjenjuje je svjetsko-povijesnom pojavom, najpunijim očitovanjem revolucionarnog potencijala proleterske klase do tada, vulkanskom erupcijom spontane akcije masa što je socijalna demokracija politički osmišljava i usmjerava. Premda rezultat ove revolucije može biti samo građanski ustav, ta je revolucija za nju proleterska, djelo proletarijata i kolosalan znak njegova samoosvještenja u Rusiji. Ona očekuje da će novostečenu političku slobodu proletarijat iskoristiti za vlastito samooslobođenje.

Dosljedna svom revolucionarnom profilu, Rosa Luxemburg bit će jedan od malobrojnih socijalista Njemačke i evropskog Zapada uopće koji ne samo da pozdravljaju rusku revoluciju 1917, nego i njezin boljševički završetak. Nitko neće imati više hvale za Lenjina i sudrugove koji ne samo da pozdravljaju rusku revoluciju 1917, nego i njezin boljgmatičare koji pasivno očekuju demokratsku pobjedu većine u revoluciji umjesto da akcijom manjine većinu praktički za sebe pridobiju i osvoje. Pa ipak, nakon pažljivijeg proučavanja događaja u Rusiji piše 1918. u zatvoru studiju o ruskoj revoluciji, što će je Paul Levi zbog taktičkih razloga objaviti tek nakon njezine smrti (preciznije: 1922). Ističući da pod fatalnim okolnostima pod kojima je izvedena oktobarska revolucija nije mogla pružiti uzora bez mana, Rosa naglašava kritičku analizu ruske revolucije kao nezaobilazan zahtjev za svakog tko proletersku revoluciju u Rusiji i svijetu želi potpomoći. Kritička analiza Luxemburgove usredotočuje se na pitanja: demokracije i demokratskih sloboda, agrarni program boljševika, te napokon zasebno na nacionalni program i realizaciju prava na samoopredjeljenje naroda do otcjepljenja.

Osnovni motivi i polazne pozicije Rosine kritike bitno se poklapaju s njezinim kritičkim tezama iz 1904. godine. U blankističkim taktičkim potezima i u jakobinskom oktroiranju novog poretka, sistematskom suzbijanju svake opozicije i posljedičnom sužavanju aktivizma revolucionarne baze vidi Rosa osnovne opasnosti kojima boljševici izlažu revoluciju. Raspuštanje ustavotvorne skupštine, umjesto raspisivanja novih izbora za nju, gaženje slobode štampe, sužavanje i onda anuliranje prava slobodnog sastajanja i udruživanja, pretvaranje diktature proletarijata u diktaturu partije, praktički u diktaturu Centralnoga komiteta, zanemarivanje odgoja demokratske samosvijesti pojedinaca — sve su joj to simptomi stravičnog ostvarenja njezinih slutnji iz 1904, koje će,

prema njezinoj prognozi, dovesti do stanja u kojem će birokracija biti jedini aktivni politički element. Mogućnost pretvaranja nekadašnjeg revolucionarnog političkog subjektivizma u vladajući politički apsolutizam opasno se naslućuje.

U svim naznačenim elementima Rosa Luxemburg vidi negaciju elementarnog smisla socijalizma, kao procesa stvaralačke samodjelatnosti radnih masa radi vlastitog samooslobođenja i samopotvrđivanja, simptome i elemente nedemokracije u revoluciji novonastalog poretka.

Ali kako da rastumačimo pobjedonosne i demokracijom bremenite parole revolucije: »Zemlja seljacima!« »Pravo samoopredjeljenja narodima!« i druge? Rosa u njima ne vidi nikakve dokaze demokratizma na prvi pogled, nego potvrdu Lenjinove oportunističke taktike. Parolom o zemlji htio je, prema njoj, pridobiti seljake za revoluciju, a realizacijom parole otežao je perspektivu socijalizma u poljoprivredi; parolom o samoopredjeljenju htio je pridobiti neruske narode za revoluciju, a realizacijom parole ojačao je nacionalne buržoaske separatiste i otežao socijalističku perspektivu na području cijelog carstva, itd.

Koliko god s obzirom na budući razvoj društvenih odnosa u SSSR-u vidovite, kritike Rose Luxemburg pri pomnijem razmišljanju otkrivaju svoju, ipak, skolastičku prirodu. Čovjek se mora pitati: da nije najavio mir narodima, kako bi dobio za sebe vojnike i ratom napaćene? Da nije proglasio parolu »zemlja seljacima«, kako bi u revolucionarnom vrenju osigurao njihovu podršku ili barem pristanak? Da nije dosljedno obznanio pravo nacionalnog samoopredjeljenja do otepljenja, kako bi pridobio nacionalno potlačene? Da sve to nije učinio: da, Lenjin bi izveo revoluciju, ali u knjigama, a ne u masama i s masama.

Rosa prigovara Lenjinu da ignorira, sužava i guši sve druge slobode, a sa začudnom dosljednošću ustrajava na pravu nacionalnog samoopredjeljenja do otcjepljenja kao na dogmi. Rosa Luxemburg htjela bi odobriti i stimulirati sve slobode i prava, ali u ime proleterskog internacionalizma ignorirati pravo na stvaranje samostalnih nacionalnih država. Teško je vidjeti kako bi se bez realizacije toga prava mogla realizirati sva druga. U ovoj tački, kao praktičko-politički i u nekim drugima, Lenjin je bio veći demokrat od Rose Luxemburg.

Presuđivati stoga njihove nekadašnje sporove u prilog jednog ili drugog jalov je posao. Lenjinova teorija i praksa bile su u svoje doba pobjedonosne i što se god o njima mislilo, današnjeg SSSR-a i današnjeg socijalizma bez njih ne bi bilo. Rosa Luxemburg je herojsku veličinu boljševičkog juriša sama dostojno slavila, ali, poput nekih drugih, nije ostala slijepa i nijema u suočenju s perspektivno opasnim negativumima ruske revolucije. Mi bismo danas pogriješili ukoliko ne bismo vidjeli veličinu Lenjinova političkog trijumfa, ali i neiskreni i neumni ako ne bismo uz svjetlo pobjede vidjeli i (u politici, čini se, neminovnu) sjenu.

U svakom slučaju **dan**as, više od 50 godina nakon prve uspješne proleterske revolucije, **dan**as, nakon više od 20-godišnje teorije i prakse demokratskog socijalizma u Jugoslaviji, temelji kojega su izborni u borbi protiv deformacija ruske i naše vlastite socijalističke revolu-

cije, danas propovijedati mogućnost socijalizma bez demokracije i nebitnost političke slobode u usporedbi sa sverješavajućom magičnom formulom raspolaganja viškom rada, kao jedinim indeksom socijalizma, može samo onaj tko je (uz Schumpetera) spreman da pojam socijalizma veže uz centralističko-autoritarni, a ne uz demokratski socijalizam. Ali, ipak ponovimo za Schumpeterom: teorija sama po sebi prekrhka je da bi mogla osigurati takav socijalizam. Za takvo nešto podobna je samo elementarna volja najširih narodnih masa, koje će za cijelo teško dopustiti da jednom izborena prava i s njima uhodane navike tako olako izgube.